ÇIRAKLIK, STAJYERLİK VE MESLEKİ EĞİTİM MERKEZİ (MESEM) ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GÜVENLİK KANUNLARI KARŞISINDAKİ SİGORTALILIK DURUMLARI

1. GİRİŞ

Bir kişinin işyerinde bulunması, orada fiilen iş görmesi ve karşılığında bir ödeme alması, onu kendiliğinden 5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı yapmaz. Mesleki eğitim ilişkisi bunun örneklerinden biridir. Aday çırak, çırak, işletmelerde mesleki eğitim gören öğrenci ve stajyerler için, eğitim amacının ağır bastığı ve sınırlı sigorta kollarına dayanan ayrı bir sigortalılık düzeni kurulmuştur.

Mesleki eğitim merkezlerinin yaygınlaşması bu düzenin pratik ağırlığını artırmıştır. Merkezlerde eğitim gören öğrenci sayısı yüz binlerle ifade edilmekte, bu kişiler haftanın büyük bölümünü işletmelerde geçirmektedir. İşverenlerin sorduğu sorular genellikle aynıdır: işyerinde bulunan bu kişi hangi statüdedir, bildirimini kim yapar, primini kim öder, bir kaza hâlinde sorumluluk kime aittir.

Cevaplar tek bir yerde toplanmamıştır. Prim yükümlülüğü eğitim kurumuna, iş sağlığı ve güvenliği yükümlülüğü işletmeye aittir. Koruma kısa vadeli sigorta kollarıyla sınırlı tutulmuş olmasına karşın kişinin işyerinde karşılaştığı tehlike sınırlı değildir. Uygulamadaki güçlüğün büyük bölümü bu dağınıklıktan doğmaktadır.

2. DÜZENLEMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ayrı düzenlemenin kökeni 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa dayanır. Kanunun mülga 3 üncü maddesinde, özel kanunda tarifi ve nitelikleri belirtilen çıraklar hakkında çıraklık devresi sayılan süre içinde analık, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarının uygulanmayacağı hükme bağlanmıştı. Çıraklar hakkında iş kazası, meslek hastalığı ve hastalık sigortaları yürürlükteydi.

2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanununun 1977 yılında yürürlüğe girmesiyle bu Kanun kapsamındaki çıraklar için özel hükümler uygulanmaya başlanmış; 2089 sayılı Kanun 1986 yılında yürürlüğe giren 3308 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. 3308 sayılı Kanun, aday çırak, çırak ve işletmelerde beceri eğitimi gören öğrencilerin sosyal güvenliğini yeniden düzenlemiştir.

2008 yılı Ekim ayında yürürlüğe giren 5510 sayılı Kanun bu yapıyı 5 inci maddenin birinci fıkrasının (b) bendine taşımıştır. Kanun koyucunun kırk yılı aşkın süredir koruduğu tercih aynıdır. Eğitim ilişkisi içinde bulunan kişi kısa vadeli tehlikelere karşı korunmakta, uzun vadeli sigorta kollarının dışında tutulmaktadır.

3. SİGORTALILIK STATÜSÜ VE KAPSAM

3.1. 5510 Sayılı Kanunun 5/1-b Bendi

Anılan bende göre 3308 sayılı Kanunda belirtilen aday çırak, çırak ve işletmelerde mesleki eğitim gören öğrenciler ile mesleki ve teknik ortaöğretim sırasında tamamlayıcı eğitim ya da alan eğitimi gören öğrenciler, yükseköğrenimleri sırasında staja tabi tutulan öğrenciler ve kamu kurum ve kuruluşlarınca desteklenen projelerde görevli bursiyerler hakkında iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası hükümleri uygulanır.

Bu kişiler sigortasız değildir, ancak sigortalılıkları dar bir alana oturur. Malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları ile işsizlik sigortası uygulanmaz. Prim yükü bu nedenle düşüktür; koruma da aynı nedenle sınırlıdır.

3.2. Stajyerler

Stajyerler yönünden 1 Mart 2011 tarihinden itibaren önemli bir genişleme olmuştur. Bentte yer alan "zorunlu" ibaresinin kaldırılmasıyla, yalnızca zorunlu staja tabi tutulanlar değil, okul tarafından staj yapması uygun görülen öğrenciler de staja başladıkları tarihten itibaren bu kapsama alınmıştır.

Burada aranan, ilişkinin eğitim kurumu üzerinden kurulmuş olmasıdır. Sigortalılığın dayanağı, öğrencinin staj yapacağı işyerinin öğrenciyi kabul ettiğine dair belgenin okul idaresine sunulması ve bildirim ile prim işlemlerinin okul tarafından yürütülmesidir[1]. Okul tarafından gönderilmemiş bir kişinin, işverenin kendi iradesiyle stajyer sayılması mümkün değildir. Böyle bir durumda ortada staj değil, hizmet akdine dayalı bir çalışma vardır ve kişinin bütün sigorta kolları üzerinden bildirilmesi gerekir.

Yabancılık unsuru bulunan hâllerde iki ihtimal birbirinden ayrılır. Türkiye'deki bir okulda öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenci staja gönderildiğinde Türk öğrencilerle aynı hükümlere tabidir. Yurt dışında öğrenim gören Türk veya yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye'de staj yapmaları hâlinde ise 5 inci madde kapsamına girilmediğinden, bu kişiler bütün sigorta kolları üzerinden bildirilir.

3.3. Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencileri

Mesleki eğitim merkezleri, çıraklık eğitiminin yürütüldüğü kurumlardır. Bu nedenle merkez öğrencilerinin statüsü değerlendirilirken bunların salt öğrenci olarak değil, 3308 sayılı Kanundaki çıraklık düzeni içinde ele alınması gerekir. Kanunun 10 uncu maddesinde merkeze çırak öğrenci olarak kayıt için en az ortaokul mezunu olma ve mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya sağlık yönünden elverişli bulunma şartları aranmaktadır.

İşletmelerin sıkça yanıldığı nokta, merkez öğrencisinin işyerinde geçirdiği süreyi olağan bir işçilik ilişkisi gibi görmektir. Öğrencinin işletmede fiilen bulunması ve üretime katkı sağlaması, onu kendiliğinden tüm sigorta kollarına tabi işçi hâline getirmez. Sigortalılığın dayanağı çıraklık sözleşmesi ile eğitim kurumunun kayıt ve bildirim işlemleridir. Bunun bir sınırı vardır. Eğitim unsuru tamamen ortadan kalkmış ve ilişki fiilen bir işçilik ilişkisine dönüşmüşse, statünün adı sonucu belirlemez.

4. PRİME ESAS KAZANÇ VE PRİM ORANLARI

4.1. Prime Esas Kazanç

5510 sayılı Kanunun 80 inci maddesinde, 6764 sayılı Kanunla yapılan değişiklik sonrasında, bu kapsamdaki kişilerin prime esas kazançlarının ilgili kanunlarında öngörülen şekilde belirleneceği kabul edilmiştir. 3308 sayılı Kanunun 25 inci maddesi uyarınca bu tutar asgari ücretin yüzde ellisidir[2].

Sigorta primleri işveren tarafından değil, Bakanlık ile mesleki ve teknik eğitim yapan yükseköğretim kurumlarının bağlı olduğu üniversitelerin bütçesine konulan ödenekten karşılanır. İşletme açısından bu kişiler prim maliyeti doğurmaz.

4.2. Prim Oranları ve Belge Türleri

Toplam oranın yüzde 6 olduğu sıkça tekrarlanır. Bu, eksik bir aktarımdır. Oran, kişinin genel sağlık sigortası yönünden bakmakla yükümlü olunan konumda bulunup bulunmadığına göre değişir. Bakmakla yükümlü olunanlar için yalnızca yüzde 1 oranındaki kısa vadeli sigorta kolları primi ödenir. Bakmakla yükümlü olunmayanlar için buna yüzde 5 oranındaki genel sağlık sigortası primi eklenir ve toplam yüzde 6 olur. Mesleki ve teknik ortaöğretim öğrencileri ile yükseköğrenim stajyerleri için de yüzde 1 oranı uygulanır. Ayrım, Kuruma verilen belgenin türüyle kurulur[3].

Kısa vadeli sigorta kolları priminde gözden kaçan bir nokta daha vardır. Genel oran 2024 yılında yüzde 2'den yüzde 2,25'e çıkarılmış olmakla birlikte, bu kapsamdaki sigortalılar için yüzde 1 oranı korunmaktadır[4]. Genel tabloyu bu gruba olduğu gibi uygulayan işveren hatalı bildirimde bulunur.

4.3. Ücret ve Devlet Katkısı

3308 sayılı Kanunun 25 inci maddesinde ücret yönünden üç kademe vardır: (1) aday çırak ve çıraklara yaşına uygun asgari ücretin yüzde otuzundan; (2) kalfalık yeterliğini kazanan mesleki eğitim merkezi

---

[1] 5510 sayılı Kanunun 87 nci maddesinin birinci fıkrasının (e) bendi.
[2] 3308 sayılı Kanunun 25 inci maddesi, 21.12.2021 tarihli ve 7346 sayılı Kanunla değiştirilmiştir.
[3] Bakmakla yükümlü olunanlar için 7, mesleki ve teknik ortaöğretim öğrencileri ile yükseköğrenim stajyerleri için 22, bakmakla yükümlü olunmayanlar için 42 numaralı belge türü kullanılmaktadır.
[4] Kısa vadeli sigorta kolları prim oranı genel olarak 2024 yılı Eylül ayından itibaren yüzde 2,25 olarak uygulanmakla birlikte, bu kapsamdaki sigortalılar için yüzde 1 oranı korunmaktadır.

on ikinci sınıf öğrencilerine asgari ücretin yüzde ellisinden; (3) işletmelerde mesleki eğitim gören öğrencilere, yirmiden az personel çalıştıran işletmelerde asgari ücretin net tutarının yüzde on beşinden, yirmi ve üzerinde personel çalıştıran işletmelerde yüzde otuzundan aşağı ücret ödenemez[5].

Ödenen tutarın bir bölümü işletmeye geri döner. Yirmiden az personel çalıştıran işletmelerde ödenmesi gereken asgari tutarın üçte ikisi, yirmi ve üzerinde personel çalıştıran işletmelerde üçte biri devlet katkısı olarak karşılanır[6]. Öğrencilere ödenen bu ücretler her türlü vergiden müstesnadır. Devamsızlık hâlinde ücretten kesinti yapılır.

5. BİLDİRİM YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE İŞVEREN SIFATI

İşveren sıfatı, kişinin fiilen bulunduğu işletmeye değil eğitim kurumuna aittir. 5510 sayılı Kanunun 87 nci maddesi uyarınca prim ödeme yükümlüsü Millî Eğitim Bakanlığı ya da öğrencilerin eğitim gördükleri okul veya kurumlardır. Okul ve merkez müdürlükleri adına işyeri dosyaları açılır, işe giriş bildirgeleri eğitim başlamadan önce verilir, aylık belgeler bu dosyalar üzerinden düzenlenir.

İşletme büsbütün yükümsüz değildir. İş kazası ve meslek hastalığının üç iş günü içinde Kuruma bildirilmesi, kazanın meydana geldiği işyerinin görevidir. Uygulamada bu bildirim sıklıkla atlanmakta, işletme kendisini işveren saymadığı için bildirimi okuldan beklemektedir. Oysa bildirimin yapılmaması idari para cezasını gerektirir.

6. KORUMANIN SINIRI

6.1. Uzun Vadeli Sigorta Kollarının Uygulanmaması

En çok tartışılan yön, bu süreler için malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarının uygulanmamasıdır. Çıraklık ve staj süresi bu yüzden sigortalılık başlangıcı sayılmaz, prim ödeme gün sayısına da eklenmez. Kamuoyunda staj mağduriyeti olarak anılan sorunun hukuki kaynağı budur. On altı yaşında işletmede eğitim görmeye başlayan bir kişinin sosyal güvenlik başlangıcı, çoğu kez yıllar sonraki ilk hizmet akdine bağlanmaktadır.

Konuya ilişkin kanun teklifleri uzun süredir gündemde olmakla birlikte, bu çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla yürürlüğe giren bir düzenleme bulunmamaktadır. Mevcut hukuki durum değişmemiştir.

6.2. Hizmet Tespiti Yolu

Kanuni bir düzenleme beklenmeksizin işleyen tek yol hizmet tespiti davasıdır. Dava, çıraklık ya da staj adı altında kurulan ilişkinin fiilen bir hizmet akdine dönüştüğü, eğitim unsurunun geri plana düştüğü ve kişinin diğer işçilerle aynı şekilde üretime katıldığı iddiasına dayanır. Kabulü hâlinde ilgili süre 4/1-a kapsamında tespit edilir.

Bu davalarda ispat yükü ağırdır. Soyut tanık beyanları yeterli görülmemekte; puantaj kayıtları, bordrolar, vardiya çizelgeleri, işyeri giriş çıkış kayıtları gibi belgelere dayalı somut delil aranmaktadır. Eğitim kurumunun kayıtları ile işyerindeki fiilî durumun örtüşmediğini gösteren belgeler çoğu kez sonucu belirlemektedir.

7. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YÖNÜNDEN DURUM

Sosyal sigorta yönünden sınırlı korunan bu kişiler, iş sağlığı ve güvenliği yönünden tam korunmaktadır. 6331 sayılı Kanunun 2 nci maddesi, Kanunun çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlar hakkında uygulanacağını belirtmekte; 3 üncü maddedeki çalışan tanımı ise kişinin kendi özel kanunlarındaki statüsüne bakılmayacağını açıkça ifade etmektedir.

Aynı kişi iki mevzuatta farklı yerde durmaktadır. Prim yükümlülüğü söz konusu olduğunda işletmenin sigortalısı sayılmaz; risk değerlendirmesi, eğitim, sağlık gözetimi ve koruyucu donanım söz konusu olduğunda işletmenin çalışanıdır. İşverenin iş sağlığı ve güvenliği yükümlülükleri yönünden çırak ile işçi arasında hiçbir fark yoktur.

İşVerenim.com

[5] 2026 yılı net asgari ücreti 28.075,50 TL'dir. Buna göre net tutarın yüzde otuzu 8.422,65 TL, yüzde ellisi 14.037,75 TL'ye karşılık gelmektedir.

[6] Devlet katkısı, 4447 sayılı Kanunun 53 üncü maddesi uyarınca İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmaktadır.

Basına yansıyan bir soru önergesi cevabına göre, mesleki eğitim merkezi öğrencileri için 2025 ve 2026 yıllarında yaklaşık on bin iş kazası bildirilmiş, otuz yedi öğrenci hayatını kaybetmiştir[7]. Aynı konuda daha önce açıklanan rakamlarla arasında belirgin fark bulunması, verilerin kendisini de ayrı bir tartışma konusu hâline getirmiştir.

İşveren açısından sonuç ağırdır. İş kazası hâlinde sigortalıya geçici iş göremezlik ödeneği, sürekli iş göremezlik geliri ve ölüm hâlinde hak sahiplerine gelir bağlanması söz konusu olur; uzun vadeli sigorta kollarının uygulanmaması bu hakları etkilemez. Kazanın işverenin kastı veya sağlık ve güvenlik mevzuatına aykırı hareketi sonucu meydana gelmesi hâlinde ise Kurum yaptığı ödemeleri işverene rücu eder. Çırağın primini ödememiş olmak, bu sorumluluğu ortadan kaldırmaz.

8. SONUÇ

Mesleki eğitim kapsamında işyerinde bulunan kişiler, eğitim ile çalışmanın kesiştiği özel bir statüdedir. Sigortalılıkları 5510 sayılı Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendine dayanır, iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortalarıyla sınırlıdır, primleri asgari ücretin yüzde ellisi üzerinden ve kamu bütçesinden karşılanır, bildirim ile prim yükümlülüğü eğitim kurumuna aittir.

İşveren açısından asıl mesele statünün adı değil fiilî durumdur. Eğitim unsurunun ortadan kalktığı bir ilişkide çıraklık ya da staj nitelendirmesi ayakta kalmaz ve hizmet tespiti riski doğar. Prim yükümlülüğünün bulunmaması da işletmeyi iş sağlığı ve güvenliği yükümlülüklerinden kurtarmaz; bu alanda çırak ile işçi arasında ayrım gözetilmemiştir. İş kazası bildirimi ise kazanın meydana geldiği işyerinin görevidir ve uygulamada çoğu kez okuldan beklenerek atlanmaktadır.

Kanun koyucu, eğitim amacını gerekçe göstererek uzun vadeli sigorta kollarını kapsam dışında bırakmıştır. Buna karşılık aynı kişileri iş sağlığı ve güvenliği mevzuatında tam anlamıyla çalışan saymıştır. İki tercihin bir arada sürdürülmesi, merkezlerdeki öğrenci sayısı arttıkça daha fazla tartışılacaktır.

işveren.com

BARIŞ ERDEM DANIŞMANLIK SOSYAL GÜVENLİK HUKUKU EKİBİ

[7] Millî Eğitim Bakanının Ağustos 2026'da bir soru önergesine verdiği ve basına yansıyan cevabı.